

V

N

Bulletin *Kunsthistorici*

Verslag
Kunsthistorische Dag
2023

P. 3

Interview met
Anna Koopstra,
winnaar Karel van
Manderprijs 2023

P. 8

Wie maakte
de nieuwe trofeeën?

P. 12

Verslag van de VNK
Masterclasses
'Natura Artis Magistra'
op PAN Podium

P. 15

en meer...

K

Jochem van Eijsden. Foto: Jurjen Poeles

Oud en nieuw

Bij jaarwisselingen denkt men vaak na over waar we vandaan komen en waar we naartoe gaan. Voor ons zijn de kunsthistorische afgeleiden van deze vragen belangrijk. In welke handen is een object geweest en hoe kunnen we het verleden rechtzetten? Een mooi voorbeeld van antwoorden hierop is de prijswinnende scriptie van Anne-Linde Ruiters, waarvoor de collectie van Margaretha Cornelia Boellaard werd uitgepluisd. Hierdoor kwam deze verzamelaar in het kader van het correctieve project *De Andere Helft* weer in het vizier. Op de afgelopen kunsthistorische dag, die draaide om roofkunst en restitutie, werden antwoorden gezocht op dezelfde vragen.

Op PAN Podium 2023 ging het over de herkomst van ideeën en inspiratie in de kunst uit de natuur. Alles wat al eeuwenlang bloeit en groeit op onze planeet is al een kunstwerk op zich, maar kan ook het begin zijn voor nieuwe kunst. Bij technisch onderzoek naar kunstobjecten is het eveneens belangrijk om te kijken naar de oorsprong der dingen. Anna Koopstra, winnaar van de Karel van Manderprijs, bespreekt in haar interview met ons haar fascinatie voor het ontstaansproces van het werk van de vijftiende-eeuwse schilder Jean Bellegambe.

Over de Karel van Manderprijs gesproken in het kader van oud en nieuw: deze was toe aan vernieuwing. Met de nieuwe in aluminium gegoten prijs van de hand van Olga Flór gaan we een blinkende toekomst tegemoet. Voor ons kunsthistorici staat er een fantastisch jaar te wachten. Er staan geweldige tentoonstellingen op de planning en we hebben allemaal vast prachtige projecten in het verschiet.

Namens de redactie van het Bulletin wens ik u dan ook een fantastisch 2024 toe!

Jochem van Eijsden

Roofkunst, restitutie en de rol kunsthistorici

Verslag Kunsthistorische Dag 2023

Door Mascha van Damme & Froukje van der Meulen

Er gaat een vaak een enorm familieled schuil achter herkomstonderzoek en restitutieverzoeken, zo bleek tijdens de – uitverkochte! – Kunsthistorische Dag op 27 oktober. Dagvoorzitter Judith Niessen, hoofd Collectie en Wetenschap bij het Mauritshuis en in het verleden zelfstandig herkomstonderzoeker waaronder voor het Expertisecentrum Restitutie van het NIOD, sprak terecht over de “tragiek van de geschiedenissen”. Achter dubieuze verkooptrajecten kon vaak angst of dwang schuilgaan, wat nu nog maar moeilijk aantoonbaar is. En dat is niet alleen in het geval van ‘Nazi-kunst’, maar ook bij koloniale collecties. Wat is de bijdrage en verantwoordelijkheid voor kunsthistorici ten aanzien van het onderzoek naar dit ‘ongemakkelijke erfgoed’? En waar lopen we als kunsthistorici tegen aan wanneer we worden geconfronteerd met (potentiële) roofkunst? Sprekers uit de kunsthandel, musea en het onderwijs belichtten de thematiek vanuit hun eigen praktische ervaring.

Niemand minder dan ‘mister herkomstonderzoek himself’ **Rudi Ekkart** trapte de dag af. Sinds 1997 geeft Rudi als voorzitter van de Commissie-Ekkart leiding aan het herkomstonderzoek en drukt hij zijn (menselijke) stempel

op het restitutiebeleid. Tussen 1998 en 2007 onderzocht hij met jonge wetenschappers kunstvoorwerpen, die in de Tweede Wereldoorlog in Duitsland terecht zijn gekomen, onder de noemer Bureau Herkomst Gezocht.

—
“Waar lopen we als kunsthistorici tegen aan wanneer we worden geconfronteerd met (potentiële) roofkunst?”
 —

In zijn keynote speech beschreef Ekkart de opkomst van deze nieuwe tak van sport, die zich ontwikkelde van een verplicht

nummer, dat schoorvoetend werd uitgevoerd door kunsthandelaars tot een professioneel specialisme, waar generaties jonge onderzoekers enthousiast aan bijgedragen. Ekkart benadrukte dat herkomstonderzoek niet slechts het terrein is van kunsthistorici: ook historici, cultuurhistorici, antropologen en andere wetenschappers zijn belangrijk voor de ontwikkeling van dit vak.

Josje Schnitzeler, projectleider onderzoek NK-collectie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, beschreef het onderzoek dat zij leidt naar de 3.275 dossiers van de Nederlands Kunstbezit-collectie (NK-collectie). Deze collectie bestaat uit objecten die uit Duitsland waren gerecupereerd na de oorlog, maar ook die als vijandelijk bezit in Nederland in beslag waren genomen. Natuurlijk is veel onderzoek al gedaan, maar door nieuwe inzichten en ontwikkelingen ligt de focus van het huidige onderzoeksprogramma op de periode 1933-1940, dus de jaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog. Met behulp van foto's van achteren onderkanten van objecten waarop mogelijk nog stickers of stempels te ontwaren zijn die meer informatie geven over de eigenaars, en het gebruik van nieuw gedigitaliseerde bronnen is de hoop dat er nieuwe herkomstinformatie vrijkomt. Ook historische objecten, meubels en keramiek en clusters (in tegenstelling tot losse objecten) zijn objecttypes

die voorheen minder intensief onderzocht zijn en die daarom nog kansen bieden voor onderzoek om zo de rechtmatige eigenaars te achterhalen.

In de bijdrage 'Kastelen in oorlogstijd' schetste **Ingrid Jacobs**, zelfstandig cultuurhistorisch onderzoeker en wetenschapsjournalist, het beeld van verdwenen collecties van joodse eigenaren, dat naar voren komt uit het onderzoeksproject Oorlog in Arcadië. Weinig kastelen hadden een joodse eigenaar; het betreft voor het merendeel jonge landhuizen, waarvan de collectie een hoge ensemblewaarde heeft met het huis. Veel bezit is achtergelaten, bijvoorbeeld door een vlucht naar de Verenigde Staten of zelfmoord. Er is ook veel geplunderd, met name tijdens de bevrijding. Dat gold ook voor het bezit van niet-joodse eigenaren, bijvoorbeeld dat van de Koninklijke familie of Duitse eigenaren. Een belangrijke constatering ten aanzien van de waarde van de collectie is dat restitutie aan de eigenaren soms wel heeft

plaatsgevonden, maar dat de meeste collecties met een hoge ensemblewaarde niet zijn teruggekeerd naar de plek waar het vandaan kwam. Het enige voorbeeld waarbij dat wel is gelukt is de Keukenhof.

Hanna Leijen, hoofd van de afdeling Kenniscentrum van Museum Boijmans Van Beuningen, illustreerde aan de hand van twee voorbeelden de

soms problematische herkomst van collectiestukken: de majolicaschalen en een ivoor uit de tiende eeuw. Hanna liet zien dat het vaak niet evident is of het roofkunst betreft en dat het bovendien moeilijk aantoonbaar of kunst op 'oneigenlijk wijze' in bezit is gekomen. Wat het onderzoek niet vergemakkelijkt is de enorme lacune in kennis over de herkomst in de periode 1933-1964. Ook stuiten onderzoekers

op veel tegenwerking. In het geval van de majolica is overeengekomen om een deel te restitueren aan de nazaten, zodat het museum het tragische verhaal kan blijven vertellen. Aan deze oplossing lag een goede band met de familie ten grondslag, maar dat is soms anders.

Emilie den Tonkelaar

belichtte de gevoeligheden en dilemma's van dit onderwerp bezien vanuit de kunsthandel. Zo hanteert de kunsthandel een 'fair practice' bij herkomstonderzoek van kunstvoorwerpen in de periode 1933-1945. Emilie gaf inzicht in de verschillende Duitse bronnen en archieven die kunnen helpen om de herkomst en transacties te achterhalen. Het wordt echter lastig als het onderzoek op niets uitloopt en mogelijk dubieuze transacties niet aan het licht kunnen worden gebracht. Zij werpt dan ook terecht de vraag op hoe ver je als kunsthandel moet gaan en wat je verantwoordelijkheden zijn.

Een interdisciplinaire aanpak, die bij herkomstonderzoek en restitutiekwesies nodig is, kan voor

de klassiek geschoolde kunsthistorisch onderzoekers een struikelblok vormen. **Arnold Witte**, programmadirecteur Restitution Studies, ging in op de nieuwe specialisatie herkomstonderzoek aan de UvA en illustreerde hoe verschillende disciplines worden samengebracht in het universitaire onderwijs om studenten op dergelijk onderzoek in de museum- en erfgoedsector beter voor te bereiden. Maar het blijkt lastig om elke denkbare discipline in de opleiding onder te brengen, bijvoorbeeld ethische en juridische expertise. Toch wordt er zo'n breed mogelijk spectrum betrokken: van archiefwetenschap, archeologie, geschiedenis, kunstgeschiedenis tot erfgoedstudies. Dat betekent dat niet alleen de technische kant van het herkomstonderzoek wordt behandeld, maar ook de betekenis van onderzoek naar betwist erfgoed: *who owns the past?* En hoe ga je als onderzoeker om met verschillende partijen die het eigenschap claimen?

Tijdens de paneldiscussie gaf **Elyze Storms-Smeets**, projectleider Gelders

Genootschap, nog een relativerende blik vanuit haar expertise: de historische geografie. Het interdisciplinaire én het internationale karakter van dit type onderzoek maakt dat je er niet aan ontkomt om overal naartoe te moeten gaan om alle bronnen te raadplegen – hoe goed de intenties ook zijn wat betreft samenwerking tussen instanties en digitalisering van archieven. Aan het einde van de dag gaf Rudi Ekkart nog een blik in de verte mee, iets waar tijdens de afsluitende

borrel nog uitgebreid over kon worden nagepraat: het idee dat herkomstonderzoek eindig is bleek fout. Het is juist een permanente taak en er moet ruimte blijven voor nieuwe bronnen die ontsloten worden.

Reacties op de Kunsthistorische Dag 2023

Door Annemieke Hogervorst

Het thema van de Kunsthistorische Dag 2023 over de rol van de kunsthistoricus bij herkomstonderzoek en restitutiekwesties bleek een schot in de roos. De grote zaal van de Amersfoortse vestiging van het RCE zat vrijdagmiddag 27 oktober vol kunsthistorici die gekomen waren om te luisteren naar maar liefst zeven sprekers. Zij belichtten ieder vanuit eigen expertise een van de vele facetten van dit onderwerp. Bulletin vroeg een aantal van de aanwezigen om een reactie op wat ze gehoord hadden. Hieruit bleek herkenning van wat besproken werd en waardering voor de wijze waarop door het veld met dit onderwerp wordt omgegaan. De middag was duidelijk te kort om aan alle aspecten van dit ingewikkelde onderwerp aandacht te besteden en smaakte naar meer.

Een toekomst gericht op kennisvorming

Hoewel het thema van de Kunsthistorische Dag de rol van kunsthistoricus bij herkomstonderzoek en restitutiekwesties was, kwam tijdens de verschillende bijdragen juist heel mooi het belang van een interdisciplinaire aanpak naar voren. De bijdrage van Arnold Witte illustreerde hoe verschillende disciplines het veld van herkomstonderzoek en restitutiekwesties versterken. Wat me aansprak in zijn bijdrage is dat hij ook vooruitkeek, naar de toekomst van een onderzoeksveld gericht op

kennisvorming. Wat ik persoonlijk miste tijdens de middag was aandacht voor het onderzoek naar en de teruggave van objecten uit de koloniale context. Juist hier is nog veel werk te verzetten in methodologie en kennisvorming. Hoe kan de kunsthistoricus hieraan bijdragen? En op welke manier kan de opgedane kennis rondom onderzoek naar cultuuroederen uit WOII daarbij wellicht van betekenis zijn?

**Marieke Maathuis, onderzoeker
Expertisecentrum Restitutie (NIOD)**

Dilemma's in restitutieonderzoeken

Na met enige vertraging aangekomen op de kunsthistorisch dag val ik met mijn neus midden in de indrukwekkende uiteenzetting van Hanna Leijen over twee restitutieverzoeken bij het Museum Boijmans Van Beuningen. Zij maakt voor mij goed aanschouwelijk hoe en waarom een museum het herkomstonderzoek van een stuk waarvan om restitutie is gevraagd, met de grootste zorg moet uitvoeren. Met recht, want het betreft kunst uit de beladen periode 1933-1945. Vaak roofkunst, maar wellicht nog vaker dubieuze verkooptrajecten met dwang en angst als onderlegger. Maar dat maakt deze trajecten ook moeilijker om te onderzoeken en de dilemma's wat te doen als het allemaal niet zo duidelijk is, wordt evident door deze key note. Ook spreker Emilie den Tonkelaar geeft

inzicht in deze dilemma's, nu vanuit de kunsthandel. Hoever moet je gaan met je onderzoek, stelt zij, als alle draadjes op niets uitlopen en er mogelijk toch iets aan de hand is? Dit doet me nog beter realiseren dat hierdoor de verkoopbaarheid van een stuk sterk vermindert of zelfs onmogelijk wordt ondanks dat de aanbieder te goeder trouw is. Welkome aanvullingen voor deze dag zouden perspectieven zijn geweest vanuit het recht en de ethiek. In het recht is nog niet alles even goed wettelijk geregeld inzake herkomstonderzoek en restituties. Vanuit de ethiek had belicht kunnen worden hoe juist te handelen in deze trajecten met al die dilemma's en gevoelige geschiedenissen.

Niels Nannes, docent vakdidactiek Kunstgeschiedenis lerarenopleiding Universiteit Utrecht en docent Kunst Algemeen, CKV en Kunstgeschiedenis voortgezet onderwijs bij de IVKO Kunstvakschool Amsterdam

Elke casus een eigen behandelmethode

Met de focuspresentatie 'Kunst op drift' over het oorlogsverleden van de collectie oude kunst in het vooruitzicht, kwam het symposium over herkomstonderzoek en restitutiekwesties voor het Bonnefanten als geroepen. Aan dit project werkend viel het me op hoe uiteenlopend de meeste casussen waren: deze lagen veel genuanceerder dan ik aanvankelijk verwachtte. Een sec onderscheid tussen roofkunst, kunst die onder dwang verkocht is of vrijwillig verkochte kunst, is lang niet altijd makkelijk te maken. Deze ambivalentie kwam ook duidelijk naar voren op het symposium, waaronder

in Hanna Leijens presentatie: elke casus vraagt om een eigen behandelmethode. Hoewel het definitieve bewijs ontbrak dat een set majolicaschalen in de collectie van Boijmans Van Beuningen inderdaad ontvreemd was van een eerdere eigenaar, werden de nazaten tegemoetgekomen door hen de helft te schenken. Voor het waarborgen van deze menselijke maat achter het onderzoek zullen altijd gespecialiseerde mensen nodig zijn. De aankondiging tijdens dit symposium van een mastertrack in herkomstonderzoek getuigt hiervan.

Mees Knarren, junior conservator oude kunst bij Bonnefanten

Anna Koopstra – foto Musea Brugge

Altijd oog in oog met het kunstwerk

Interview met Anna Koopstra,
winnaar Karel van Manderprijs 2023

Door Annemieke Hogervorst

De Karel van Manderprijs is in 2023 toegekend aan een kunsthistorische publicatie met beeldende of toegepaste kunst tot 1550 als onderwerp. De jury boog zich over een kleine vijftig titels, die tussen 2017 en 2022 verschenen en van de hand zijn van Nederlandse of in Nederland werkzame buitenlandse kunsthistorici. De monografie over de schilder Jean Bellegambe (ca. 1470-1535/6) van Anna Koopstra werd tot winnaar uitgeroepen. Haar publicatie *Jean Bellegambe – Making, Meaning and Patronage of his works* (Brepols, 2022) is gewijd aan deze relatief onbekende schilder die in het Noord-Franse (toen Vlaamse) Douai (Dowaai in het Nederlands) actief was.

Zijn opdrachtgevers waren vooraanstaande burgers uit deze stad en regionale, hoge geestelijken. Anna studeerde kunstgeschiedenis in Groningen en promoveerde aan het Courtauld Institute of Art op Bellegambe. Sinds afgelopen najaar werkt zij als conservator Vroege Nederlandse schilderkunst bij Musea Brugge.

Anna ontvangt me in haar verbazingwekkend ruime woning uit de jaren vijftig vol authentieke details die vlak bij het Tilburgse station ligt. Ze is er nog maar weinig sinds haar aanstelling in Brugge. Anna is duidelijk nog onder de indruk van het winnen van de prijs en alle reacties die zij daarna mocht ontvangen. De gewonnen trofee gemaakt door Olga Flor staat prominent te pronken in haar huiskamer.

Voor onderzoekers met ervaring

Voor veel kunsthistorici zal Bellegambe een onbekende naam zijn. Hij was een van de kunstenaars die in het begin van de zestiende eeuw voortbouwden op de rijke ambachtelijke traditie van vijftiende-eeuwse schilders. Bovendien is geen enkel werk door hem gesigineerd en werkte hij voor zover bekend niet buiten zijn eigen stad. Anna vertelt dat haar boek sinds 1890 pas de tweede publicatie is over deze kunstenaar. Ze kwam uit bij Bellegambe toen ze voor haar promotie een vijftiende- of zestiende-eeuws onderwerp uit de Zuidelijke Nederlanden zocht en niet wilde kiezen voor een van de vele overbekende namen. Hoewel in de provincie werkend, is de kwaliteit van Bellegambes oeuvre verre van provinciaals. Haar promotieonderzoek waarop het boek gebaseerd is, had ze als pas afgestudeerde nooit kunnen uitvoeren. “Ik had al een flink aantal jaren in het buitenland gewerkt als onderzoeker en conservator. Hierdoor beschikte ik over de contacten en de ervaring die nodig zijn om mijn

objectgerichte benadering en onderzoeksmethode tot een succes te maken.”

—

“Haar grote voorkeur is om zo dicht mogelijk bij het object te komen, ook al betekent dit een dagenlange zoektocht in een archief of het naar verschillende collecties en landen afreizen.”

—

Traditioneel en technisch onderzoek

Als je met Anna praat blijkt meteen dat zowel haar nieuwe werkomgeving als haar boek naadloos aansluiten bij haar specialisme, het doen van onderzoek naar vijftiende- en zestiende-eeuwse kunstwerken waarbij ze een grote diversiteit aan invalsmogelijkheden de revue kan laten passeren en het kunstwerk zélf als uitgangspunt neemt. De jury ziet dat ook als haar sterke kant en stelt dat

haar helder geschreven boek een toonbeeld is van uitstekend en veelzijdig kunsthistorisch onderzoek. Daarbij combineerde zij meer traditionele methodes – iconografische, stilistische, archivalische en historiografische – met technisch onderzoek en een open oog voor tekeningen en grafiek als visuele bron voor de kunstenaar.

Fascinatie voor het ontstaansproces

Anna stelt dat voor haar het oog in oog staan met een kunstwerk van cruciaal belang is. Haar grote voorkeur is om zo dicht mogelijk bij het object te komen, ook al betekent dit een dagenlange zoektocht in een archief of het naar verschillende collecties en landen afreizen. De behoefte om uit de eerste hand met de primaire bronnen te werken uit zich ook in haar voorkeur om technisch onderzoek te doen. Dit fascineert haar omdat ze zo dicht op het ontstaansproces kan komen. “Je ziet zo de eerste ideeën van een kunstenaar en welke beslissingen worden genomen tijdens het maken van het werk”.

Over de illustrator Lotte Dijkstra

Lotte Dijkstra (1996) studeerde in 2020 af aan De Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU) als illustrator. Haar werk is scherp, bijdehand, vrolijk en duister. Gegoten in een onbevangen, luchtige stijl creëert ze uitingen die vaak beeld en taal bevatten. Met de medemens als inspiratiebron weerspiegelen haar illustraties op een humoristische manier de tijd waarin we leven. Haar werk verschijnt regelmatig in kranten in Nederland en België, zoals NRC en De Morgen.

www.lottedijkstra.com
Instagram: @studio_lot

DeMorgen.

Aluminium valt in de prijzen

Wie maakte de nieuwe trofeeën?

Door Lisette Luijckx

Vorig jaar reikte de VNK alweer de laatste trofee uit die in 2013 ontworpen werd door ontwerpersduo Daphna Laurens. Tijd voor een nieuwe voorraad dus. We bekeken jonge makers en recent afgestudeerden die zich op de rand van kunst en vormgeving bewegen, met een duurzame praktijk. Olga Flór, een designer met een poëtische inslag en semi-abstracte vormtaal werd door het bestuur unaniem gekozen.

Deze uit Frankrijk afkomstige designer én kunsthistoricus is al haar hele leven bezig met kunst en design. Omdat Flór zich vrijer wilde ontwikkelen dan in Frankrijk mogelijk was en ze zich wilde bekwamen in verschillende technieken vertrok ze naar

Olga Flór

Olga Flór, *Daily Situation*, 2021

Olga Flór, *VANITY*, z.j.

Maakproces van de VNK-prijzen

Nederland om te studeren aan de Design Academy in Eindhoven. Als kleinkind van kunstenaar Eduard Flór (1925-2015), die schilderde en grafisch werkte, heeft ze de liefde voor kunst niet van een vreemde. Toen ze 17 jaar was, verbleef ze een paar maanden bij hem in Noord-Frankrijk, waar ze niets anders deed dan tekenen. Hij inspireerde Flór haar eigen weg te vinden in de kunst.

Van zachte was tot stevig aluminium

Al vanaf dat ze 15 jaar was, maakt Flór sculpturen van was. Maar wassen beelden vervormen na verloop van tijd. Om ze toch te kunnen vereeuwigen, kun je een giettechniek gebruiken. “Ik werk het liefst met aluminium vanwege de toegankelijkheid van het materiaal: het is licht en zacht en goed te bewerken.” Geregeld gaat ze naar de stort op zoek naar stukken aluminium.

Al zien ze er breekbaar en bijna ‘aaibaar’ uit, haar aluminium sculpturen zijn stevig en kunnen tegen een stootje. Wanneer Flór de *lost wax technique* gebruikt, start ze met het kneden van was, net zo lang tot het de juiste vorm heeft. Vervolgens bevestigt ze het wassen beeldje aan een gietboom en maakt er een mal van gips omheen. Dit geheel gaat in de oven, waardoor de was smelt en uit de mal loopt, waarna ze vloeibaar

aluminium giet in de kanalen. De gipsen mal wordt ten slotte afgebroken om de sculptuur te bevrijden uit de mal. Een intensief werk, maar ook één die steeds weer unieke stukken oplevert – in het eindproduct zijn zelfs Flórs vingerafdrukken zichtbaar.

VNK-prijzen

Voor de VNK-trofeeën hanteerde Flór de *sand casting technique*. Hiervoor vormde ze basisbeelden

“De trofeeën hebben twee kanten en zijn ontworpen als een frame, net als kunstgeschiedenis in feite is”

die ze verschillende keren gebruikte om haar zandmallen op te bouwen. Met dit proces creëerde ze een afdruk bestaande uit verschillende dunne lagen zand. Deze arbeidsintensieve techniek betekent veel uitgraaf- en reparatiewerk en op voorhand is niet te voorspellen in hoeverre Flór de details heeft weten te vangen of hoe de gesmolten aluminium zich door de mal beweegt.

“De trofeeën hebben twee kanten en zijn ontworpen als een frame, net als kunstgeschiedenis in feite is.” Ze verwerkte referenties uit haar dagelijks leven, maar ook klassieke kunsthistorische. Zo zijn architectonische details te zien, de rode pioenrozen van Albrecht Dürer en de vrouw uit Manets *Le déjeuner sur l'herbe*.

Olga Flór, VNK-trofeeën. Foto: Pierre Castignola

Met wat liefde

De uitdaging voor Flór is om steeds een techniek aan te passen aan hetgeen ze wil uitdrukken. Dat is ook de reden waarom ze niet alleen met metalen werkt. “Ik kies altijd voor materialen met een zekere mate van flexibiliteit, die een organische intuïtieve mogelijkheid hebben, waarmee ik een soort relatie en dialoog ontwikkel om een object tot stand te brengen.”

Elk stuk van Flór is een stuk van de werkelijkheid, verbonden met haar persoonlijke gevoelens of herinneringen. Na iedere gieting is ze nog lang bezig om de sculptuur met de hand al schurend en polijstend “liefde te geven”. Want wat er ook uit Flórs atelier komt – zo maakt ze ook textiele ontwerpen, van stoelen, handtassen tot hele wandkleden – dat is iets wat ze middels haar design wil meegeven: “Ben je bewust van en waardeer de spullen om je heen.”

www.olganisation.com

Instagram: @olg.fl

MOS OP EEN SOKKEL

Natuur als leermeesteres van de kunst

Verslag van de VNK Masterclasses
'Natura Artis Magistra' op PAN Podium

Door Jacolien Wubs

Op PAN Podium/Meet the Scholars gaven zaterdagmiddag 25 november vier kunsthistorici mini-masterclasses over oude en nieuwe verbeeldingen van de verhouding tussen mens en natuur. Op uitnodiging van de VNK spraken ze over 'Natura Artis Magistra', of hoe de natuur een leermeesteres is van de kunst. Het bijeenbrengen van deskundigen, kunstliefhebbers en -handelaren bleek wederom een succes: het aantal geïnteresseerde luisteraars overtrof bij elke lezing het aantal zitjes bij het sfeervolle PAN Podium.

De vossen, apen, katten en gefantaseerde dierfiguren op politiek-satirische schilderijen en prenten die **Ineke de Wolf** liet zien, spraken 'boekdelen' voor hun zeventiende-eeuwse publiek. Ineke presenteerde haar boek *Deugd en moraal: de diepere betekenis van zeventiende-eeuwse verhalende voorstellingen* (Primavera pers, 2023), waarvoor ze naar symbolische gelaagdheid zocht door via infraroodreflectografie gemaakte beelden diep in de maakgeschiedenis van deze werken te kijken.

Julia Kantelberg nam ons mee terug naar de tentoonstelling *Onderkruipsels* in het Rijksmuseum (2022/2023) waar zij als junior-conservator aan werkte. Daarin kregen spinnen en hun fascinerend meesterlijk gemaakte webben alle ruimte op zaal. Beschermd tegen de

Julia Kantelberg (Rijksmuseum Amsterdam) vertelt over *Onderkruipsels* op het PAN x VNK Podium.

“Een botanische tuin was bedoeld om een blik op wereldwijde biodiversiteit te bieden, als een levend rariteitenkabinet.”

stofdoeken van de schoonmaakkploeg mocht de natuur zo voor even heersen in dit cultuurpaleis. Door een vergrootglas te richten op de spinnen en andere ‘onderkruipsels’, presenteerde de tentoonstelling de omkering van een wereldbeeld waarin de mens dominant is.

Met het tonen van mos op een steen (Andrea Büttner, *Steen met mos*, 2021) werd natuur tot cultuurgoed gemaakt in het Centraal Museum in Utrecht. Dat liet **Laurie Cluitmans** (conservator hedendaagse kunst aldaar) zien in haar terugblik op de tentoonstelling *De Botanische Revolutie. Over de noodzaak van kunst en tuinieren* (2022). Een botanische tuin was bedoeld om een blik op

Cornelis van Haarlem, *Keukenstuk*, 1596, Frans Hals Museum, Haarlem

wereldwijde biodiversiteit te bieden, als een levend rariteitenkabinet. Daarmee is zo’n tuin geen neutraal natuurschoon, maar weerspiegelt die ook (cultuur) historische machtsverhoudingen, zoals die van kolonialisme en slavernij.

De laatste masterclass van de middag door **Marrigje Rikken** (hoofd collecties en tentoonstellingen, Frans Hals Museum, Haarlem) draaide om de

zeeschildpad. Door een exotische zeeschildpad een prominente plek op zijn levendige keukensstuk te geven, deelde Cornelis van Haarlem zijn via prenten vergaarde kennis van de natuur van ver. De hedendaagse kunstzinnige videodocumentatie van de zeeschildpad door Minerva Cuevas (*Draught of the Blue*, 2013) die Marrigje toonde, wijst op de schadelijke grenzeloosheid van de mens in de omgang met de natuur: zeeschildpadden stikken in

plastic en het opwarmen van de zee bedreigt hun voortbestaan.

In onze tijd lijkt de mens achteloos om te gaan met de schoonheid van de natuur, en haar kracht te onderschatten – uiteindelijk laat die zich niet beheersen. Dat blijkt op een wrange manier uit de bedreiging van cultuurhistorisch onroerend erfgoed door de klimaatcrisis. We misten suggesties voor de omgang daarmee van **Thijs Weststeijn**, auteur van *De toekomst van het verleden* (Prometheus, 2023). Thijs moest voor deze middag helaas afzeggen.

Anne-Linde Ruiter. Foto Iris Jocker

INTERVIEW

VNK x PAN Scriptieprijswinnaar Anne-Linde Ruiter

Door Lisa Spooren

Op 25 november werd bekend gemaakt dat Anne-Linde Ruiter de winnaar is van de VNK x PAN Scriptieprijs 2023. Ze studeerde een jaar geleden af aan de master Kunst, Markt en Connaisseurschap aan de Vrije Universiteit Amsterdam en schreef haar scriptie over de verzamelaar, kunstenaar en opdrachtgever Margaretha Cornelia Boellaard (1795-1872). Ik spreek Anne-Linde over haar scriptie en het winnen van deze prijs.

Van harte gefeliciteerd! Je bent een jaar geleden afgestudeerd aan de VU en nu doe je de research master Arts of the Netherlands aan de Universiteit van Amsterdam. Hoe voelt het om deze prijs in ontvangst te nemen terwijl je nog studeert?

“Het voelt natuurlijk bijzonder om een scriptieprijs in ontvangst te nemen als student. Tegelijkertijd is het ook een fantastische aanmoediging om mijn onderzoek naar vrouwen voort te zetten in mijn tweede master en in mijn stages bij twee geweldige projecten, *Vrouwen van het Rijksmuseum* en *The Female Impact*. Ik neem mijn ervaring vanuit de VU daarin mee.”

In je scriptie richt je je op de rol van Boellaard in de Utrechtse kunstwereld. Hoe kwam je bij dit onderwerp?

“Vanuit de VU kreeg ik de kans om mijn scriptie te schrijven voor het onderzoeksproject *De Andere Helft*. Er waren veel vrouwen om over te schrijven, maar Boellaard viel mij op door een aantal citaten. Zo schreef Boellaard dat ze als kind veel genoeg vond “in teekenen en morsen met kleuren”. Doordat ik ook al vanaf jonge leeftijd veel van kunst hield, ging Boellaard hierdoor voor mij leven.”

Wat een mooie persoonlijke connectie. Terug naar je scriptie. Wat zijn de belangrijkste vondsten?

“Het was al bekend dat Boellaard kunstenaar was en dat zij verzamelde, maar de omvang van haar verzameling, positie in de kunstwereld en haar oeuvre waren nooit eerder onderzocht. De belangrijkste conclusie is dat zij veel actiever was als kunstenaar en verzamelaar dan werd gedacht. Uit mijn bevindingen bleek dat zij twintig jaar eerder begon met verzamelen, dat zij contact had

—
“Haar invloed op de kunstwereld is veel groter dan voorheen werd aangenomen.”
 —

met verschillende kunstgenootschappen in Nederland en haar verzameling uitleende. Daardoor is haar invloed op de kunstwereld veel groter dan voorheen werd aangenomen.”

Wat heeft je verrast in je onderzoek?

“Dat er veel vooroordelen bestaan over vrouwelijke verzamelaars. In de literatuur wordt vaak beargumenteerd dat zij anders zouden verzamelen dan mannen, dat ze zich enkel richten op decoratieve objecten of dat ze alleen verzamelden vanuit sentimentele redenen. Uit mijn scriptie is gebleken dat Boellaard vergelijkbaar te werk ging als mannelijke tijdgenoten. Ik heb haar kunstcollectie dan ook vergeleken met die van enkele mannelijke verzamelaars en tijdgenoten uit Utrecht. Net zoals zij verzamelde

Boellaard grafiek, contemporaine kunst en munten en penningen.”

De prijs geeft jouw scriptie – en natuurlijk Boellaard – een mooi podium. Daarnaast heb je ook een bedrag van 1.000 euro gewonnen, gefinancierd vanuit het PAN Educatiefonds. Heb je al een idee wat je met het geld wil gaan doen?

“Komende zomer ben ik spreker op de Pecha Kucha sessie van de Historians of Netherlandish Art Conference in Londen, waar ik zal presenteren over vrouwen in de genreschilderijen van Pieter de Hooch. Ik wil het prijzengeld gebruiken om mijn onderzoek, reis en verblijf te bekostigen.”

Wat een mooie stap dat je je onderzoek dan ook internationaal gaat presenteren! Nu je bijna het werkveld in gaat: wat zijn je plannen en ambities voor de toekomst?

“Na mijn studie wil ik mijn onderzoek naar vrouwen in de kunst tussen 1700-1900 voortzetten in een museum of in een promotieonderzoek, opdat vrouwen zoals Boellaard hun verdiende

plek krijgen in de kunstgeschiedenis. Verder hoop ik dat de naam van Boellaard voortleeft en dat anderen mijn onderzoek naar vrouwen in de Nederlandse kunstwereld voortzetten.”

Wil je meer weten over Margaretha Cornelia Boellaard? Beluister dan [hier](#) de podcast aflevering die Anne-Linde met het RKD heeft gemaakt over haar onderzoek

Nog geen lid van de VNK?

De VNK, opgericht in 1939, zet zich in voor alle kunst- en architectuurhistorici in Nederland, voor het kunsthistorisch onderzoek en onderwijs, en voor de zichtbaarheid van het vak. De VNK biedt een platform waar kunsthistorici uit alle disciplines elkaar ontmoeten en faciliteert kennisuitwisseling, discussie en advies over vak gerelateerde kwesties.

De vereniging:

- ♦ **STEUNT** kunsthistorici in hun professionele ontwikkeling, o.a. via de verschillende sectieactiviteiten
- ♦ **DRAAGT** actief het maatschappelijk belang van kunstgeschiedenis uit
- ♦ **REIKT** de kunsthistorische prijzen, de Karel van Manderprijs en de Jan van Gelderprijs, uit
- ♦ **PUBLICEERT** het Bulletin Kunsthistorici
- ♦ **ORGANISEERT** de jaarlijkse Kunsthistorische Dag, diverse workshops, webinars en (netwerk)borrels

Als lid van de VNK:

- ♦ **HEEFT** u toegang tot het grootste netwerk van professionele kunsthistorici
- ♦ **KUNT** u (met korting) deelnemen aan onze activiteiten zoals de Kunsthistorische dag, sectieworkshops, netwerkborrels, lezingen en webinars
- ♦ **ONTVANGT** u drie keer per jaar het bulletin Kunsthistorici en tien keer per jaar onze nieuwsbrief

Voor wie?

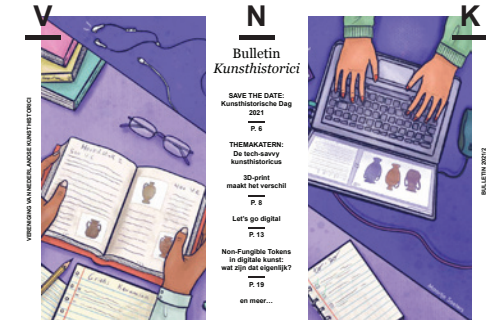
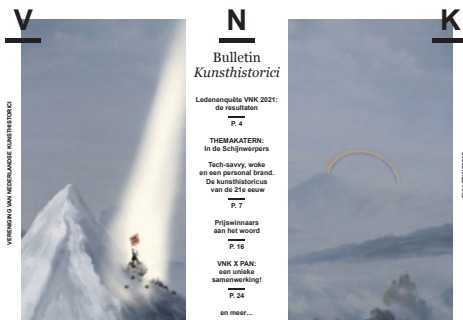
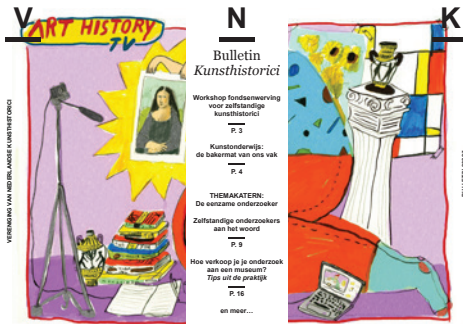
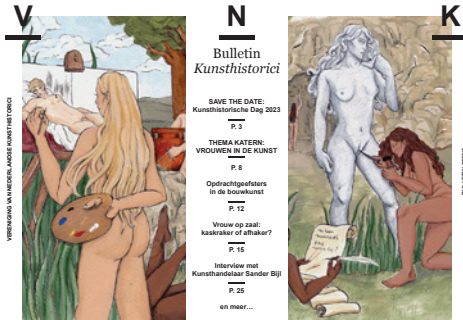
Lidmaatschap van de VNK staat open voor alle kunst- en architectuurhistorici in Nederland, studenten Kunstgeschiedenis en voor in het kunsthistorische veld actieve organisaties.

Lidmaatschap: € 40,- of € 25,- per jaar (Jong VNK))

Individueel steunlidmaatschap: € 100,- per jaar

Institutioneel lidmaatschap: vanaf € 500,- per jaar

Aanmelden? Vul het lidmaatschapsformulier in via kunsthistorici.nl/lid-worden

INSTITUTIONELE LEDEN VNK:

RIJKS MUSEUM

PAN

AMSTERDAM

Cultural Heritage Agency
Ministry of Education, Culture and Science

TEFAF

MAASTRICHT

De Gijselaar
Hintzen

De Gijselaar-Hintzenfonds

Colofon

Kunsthistorici is een uitgave van de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici (VNK)

35ste jaargang, nr. 1, januari 2024

Redactiecomissie

Lisette Luijkx (voorzitter)
Froukje van der Meulen
Jochem van Eijdsen
Lisa Spooen
Annemieke Hogervorst
Jacolien Wubs
Mascha van Damme

Vormgeving en opmaak

Janna & Hilde Meeus, www.meeusontwerpt.nl

Redactieadres

Mireille de Putter, secretariaat@kunsthistorici.nl

Deze uitgave kwam tot stand met medewerking van:

- Marieke Maathuis
- Niels Nannes
- Mees Knarren
- Anna Koopstra
- Lotte Dijkstra
- Olga Flór
- Anne-Linde Ruiters

Bestuur VNK

Drs. Lidewij de Koekkoek, voorzitter
Esther van der Hoorn MA, secretaris
Drs. Marion van der Marel BA,
penningmeester
Drs. Mascha van Damme
Marie Baarspul MA
Lisette Luijkx MA
Bram Donders MA
Suzie Herman MA
Anna Koldewij MA

Abonnement

Een abonnement op *Kunsthistorici* is inbegrepen bij het lidmaatschap van de VNK. De jaarlijkse contributie bedraagt € 40,- en € 25,- (JongVNK), ongeacht in welke maand men zich opgeeft. U wordt verzocht gebruik te maken van de toegestuurde betalingsinstructies. Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de ledenadministratie.

Kunsthistorici wordt digitaal verspreid.

Opzegging

Lidmaatschap en abonnement worden jaarlijks stilzwijgend verlengd. Wilt u het lidmaatschap opzeggen? Zorg dan dat uw opzegging vóór 1 januari bij ons binnen is. Opzeggen kan bij secretaris Geerte Broersma: secretaris@kunsthistorici.nl

Ledenadministratie, waaronder (e-mail)adreswijzigingen

Doorgeven aan
secretaris@kunsthistorici.nl

Secretariaat /Communicatie

Vereniging voor Nederlandse Kunsthistorici
t.a.v. Mireille de Putter (medewerker communicatie en publiciteit)
Postbus 90418
2509 LK Den Haag
secretariaat@kunsthistorici.nl

www.kunsthistorici.nl

© Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de afbeeldingen volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, worden verzocht zich tot de redactie te wenden.